

De tragische knoop

Hoe `tragisch' is de democratie? Zeer tragisch, als we Bernard-Henri Lévy mogen geloven. In *La pureté dangereuse* (1994) betoogt hij dat geen ander politiek stelsel zozeer beantwoordt aan de tragische opvatting van de menselijke conditie als de democratie. Het zijn juist de integralisten, met hun geloof in een oorspronkelijke `zuiverheid', die het tragische ontkennen. Zij gaan er vanuit dat het kwaad definitief uit de wereld kan worden geholpen. Democraten niet; zij aanvaardden, met Baudelaire, de onontkoombaarheid van de `erfzonde'. Tegen het gruwelijk optimisme van de integralisten onderschrijven zij de stelling dat de wereld `ongeneeslijk' is, en trekken daar hun conclusies uit.

Lévy's standpunt ontleent zijn aantrekkelijkheid vooral aan de polemische context waarin het wordt verwoord. Maar het beroep op Baudelaire, zelf allerminst een democraat, geeft al aan dat de identificatie van de democratie met het tragische nog niet zo eenvoudig ligt. Polemieken verleiden tot eenzijdigheid, en dat is wel het laatste dat past in een relaas over de tragedie. Lévy legt te zeer de nadruk op de negatieve kanten van de democratie, die zich inderdaad heel goed in stelling laten brengen tegen de positieve eenzijdigheden van een integralisme dat het herstel van die oorspronkelijke zuiverheid predikt.

De democratie vertegenwoordigt echter ook een aantal positieve waarden, zoals politieke medezeggenschap, scheiding der machten, tolerantie en een geloof in de rechten van de mens. Dat hieruit de nodige negatieve consequenties voortvloeien, ziet Lévy voor het gemak over het hoofd. Medezeggenschap en scheiding der machten leiden in de praktijk vaak tot machteloosheid. Tolerantie heeft de neiging te veranderen in onverschilligheid. Wie de mensenrechten volledig serieus neemt, en dus vindt dat het recht op leven, vrijheid en geluk niet uitsluitend nominaal maar ook *de facto* dient te worden gerealiseerd, vraagt waarschijnlijk meer van de aarde en haar potentieel dan zij kan bieden.

Concrete voorbeelden zijn er in overvloed. Men hoeft maar te denken aan de relatieve machteloosheid van de democratieën tegenover het integralistische geweld op de Balkan en elders in de wereld, aan de groeiende kloof tussen politiek en burger in het democratische binnenland, aan de steeds urgenter wordende milieucrisis als gevolg van het streven naar zelfbehoud en welvaart. Alleen al het recht op leven is voldoende om een bevolkingsgroei te genereren, die het voortbestaan van de hele mensheid in gevaar brengt.

In 1914 heeft Max Scheler (in zijn beschouwing `Zum Phänomen des Tragischen') een situatie tragisch genoemd, `wanneer een en dezelfde kracht, die een ding ter realisering van een hoge positieve waarde (van zichzelf of van een ander ding) laat gelukken, ook gaandeweg zelf de oorzaak wordt voor de vernietiging van juist dit ding als waardendrager'. Het lijkt bij uitstek van toepassing op de democratie.

Scheler spreekt in dit verband van een tragische `knoop', een hopeloze ambiguïteit waarbij de positieve waarde haar eigen tegendeel omvat. Op een nieuwe Alexander de Grote die met één houw van zijn zwaard de knoop zal doorhakken, hoeft alleen niet te worden gerekend, want dat zou tegelijkertijd het einde van de democratie betekenen.

Bernard-Henri Lévy heeft gelijk: de democratie is `tragisch', maar wel op een aanzienlijk fundamenteler niveau dan hij zelf lijkt te beseffen.

(Filosofie Magazine, Jrg.5, nr.1, februari 1996)